

Ордабаева Г.К., Мадиярова Г.М.

*Қазақ ұлттық аграрлық университеті, Алматы қаласы
№16 Ш.Уәлиханов атындағы жалпы орта мектеп мұғалімі, ОҚО, Төлеби ауданы*

СТУДЕНТТЕРДЕ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Андатпа

Мақалада студенттерде танымдық іс-әрекетті қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық негіздері қарастырылған. Зерттеулер танымдық іс-әрекет жеке адамның кәсіптік маңызды сапа жүйесінің дамуына әсер ететін күрделі үрдіс екендігін дәлелдейді. Осы бағыттағы теориялық талдау танымдық іс-әрекет адамның дамуына ықпал ететін бірден-бір қажеттілік екенін анықтады. Болашақ мамандардың танымдық іс-әрекеттегі біліктіліктің сапалық деңгейі оның дербестігін анықтайды, бұл ақыл-ой дамуының жоғары деңгейіне және студенттің ой-танымдық дербестік арналарының даму ерекшеліктеріне тікелей байланыстылығын атап көрсетеді.

Кілт сөздер: танымдық іс-әрекет, таным теориясы, оқыту әдістері, ойлау белсенділігі, өзіндік жұмыс, танымдық ынта.

Кіріспе

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында жетекші роль атқарады. Ал білімнің дамуы және қалыптасуы философияның негізгі мәселесі – рухтың материяға, сананың болмысқа қатынасы тұрғысынан зерттелетін ілім – «таным теориясы» деп аталады. Таным теориясындағы білімнің негізделуінің жалпы ұстанымдары, объективтік қатынастарды қалыптастыруы, оның басқа ғылыми теориялардан айырмашылығы болып есептеледі.

Студенттердің танымдық іс-әрекетін жетілдіру мәселелеріне көптеген педагогтардың, психологтардың еңбектері арналған. Бұл мәселенің тамыры тереңге бойлайтын ерте замандардан басталады. «Ұлы дидактика» атты еңбегінде Я.А.Коменский: «Заттың не құбылыстың түп тамырына жету, анықтау қабілетін дамыту, оны шынайы түсіну және қолдана білу қажет», - деп баса атап көрсеткен [1].

БІ. Алтынсарин қазақ мектептерінде оқу-тәрбие жұмысымен сабақ уақытында ғана шұғылдану жеткіліксіз екенін көрсетіп, оның сыныптан тыс түрлерін айқындап берді.

БІ. Алтынсариннің пайымдауынша, педагогикалық іс-әрекеттегі маңызды мәселе: мұғалімнің жақсы оқыту әдістерін жасап, балалармен дұрыс сөйлесе білуінде. Ол, «Үлгілі жолға қойылған, дұрыс тәртібі бар жаңа типті мектеп оқушыларды қызықтырып, оларды мәдениетке, жұмысқа және айналасын, өз ортасын тануға, ой еңбегін үйретуге тиіс», - деп баса көрсетті [2].

Қазақ мектептерінде оқу үрдісін ұйымдастыруға байланысты дидактикалық міндеттерді қоюда танымдық іс-әрекеттер жолдарын табуда және тиімді әдіс-тәсілдерді жетілдіру саласында БІ. Алтынсариннің еңбектері өте маңызды орын алады.

БІ. Алтынсариннің оқытушының міндеттері туралы нұсқаулары – оларға қалай оқыту керектігі, оқушылармен болатын байланыс, олардың қалай оқу керектігі – оның өз заманындағы оқыту әдістемесін терең және жан-жақты меңгергендігін анықтайды. Ол: «Баланың әрбір еңбегі құр босқа жаттауға жұмсалмай, мағыналы және жүйелі болуы керек», - деп тұжырымдады. БІ. Алтынсарин оқушының танымдық іс-әрекетінде оқыту әдіс-тәсілдерінің маңыздылығына өте көңіл бөлді: «... оқыту әдістері – балалардың жүре

келе мектепке, сабаққа, кейіннен ғылымға, өз бетімен білім алуға құмарландыратын жол», - деп баса айтты. Әсіресе, танымдық іс-әрекетте мұғалімнің басшылық роліне көп көңіл бөлінді.

А. Құнанбаевтың еңбектерінде - баланың жас кезінен-ақ танымдық әлемін кеңейту, сол бағытта жұмыс жасау маңыздылығы жазылған. «Жетінші қара сөзіндегі» ақыл-ой белсенділігі жөніндегі пікірінде: «Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады. Біреуі – ішсем, жесем, ұйықтасам деп туады. Бұлар – тәннің құмары, бұлар болмаса, тән жанға қонақ үй бола алмайды, һәм өзі өспейді, қуат таппайды. Бірі – білсем екен деп, не көрсе соған талпынып, жалтыр-жұлтыр еткен болса, оған қызығып, аузына салып, дәсін татып қарап, тамағына, бетіне басып қарап, сырнай-керней болса, дауысына ұмтылып, онан ержетіңкірегенде ит үрсе де, мал шуласа да, біреу күлсе де, біреу жыласа да, тұра жүгіріп «Ол немене?», «Бұл немене?» деп, «Ол неге үйтеді?», «Бұл неге бүйтеді?» деп, көз көрген, құлақ естігеннің бәрін сұрап, тыныштық көрмейді. Мұның бәрі – жан құмары, білсем екен, көрсем екен, үйренсем екен деген» [3].

Ш. Құдайбердиев, білім беруде шәкірттің ойлау белсенділігі - ақыл-парасатын дамытудың негізгі бағыт деп көрсеткен. Оқытудың әдіс-тәсілдеріне уақыт деңгейі тұрғысынан қарап, білім алудың өнегелі жолын көрсетеді. Ол, берілетін білім де, тәрбиелік тәлім де шәкірттің шамасына үйлеспесе, нәтиже шықпайтынын көрсетіп: «Оқыту мен үйрету зорлау, күштеу емес, баланың дербес ерекшелігі мен бейімділігіне қарай жүргізілсе дұрыс болады», - деп жазды [4].

Өзінің еңбектерінде: «Бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алуы керек. Мұғалім балаға жұмысты әліне қарай шағындап беру мен бетін белгіленген мақсатқа қарай түзетіп отыру керек», - деп А.Байтұрсынов көрсетті [5].

М. Жұмабаев «Педагогика» деген еңбегінде: «... Бала заттарды, көріністерді, ұқсас сындарды тап-тапқа бөліп үйренсе, жеңілден ауырға көшуді естен шығармауы керек, көріністердің, олардың араларындағы байламды һәм олардың қайсысына себеп екенін тауып үйренсін. Бұл балаға мысалдардан ереже – заң шығартқызып үйрету сықылды істермен болады», - деп жазды [6].

Зерттеу материалдары мен әдістері

Оқу үрдісінде жүйелі, дұрыс ұйымдастырылған танымдық әрекет түрлері нәтижесінде шәкірттің білімі, біліктілігі кеңейіп, танымдық ізденімпаздығы қалыптасады.

Оқушының өзіндік жұмысты шығармашылықпен ойлауы, оны ұйымдастыра білуі, танымдық іс-әрекет түрлерін таңдап, оны жоспарлай білуі, ізденімпаздығын арттыру - қазіргі кездегі көкейкесті мәселелердің бірі болып саналады.

«Оқушылардың ойлауын өркендету жолдары» жөнінде М.Жұмабаев, ойлау – жанның өте қиын, терең ісі деп санайды: «Жас балаға ойлау тым ауыр. Сондықтан тәрбиеші баланың ойлауын өркендеткенде сақтықпен, басқыштап іс істеу керек. Өркендету жолдары мыналар: 1) баланың жанында дұрыс әсерленулер һәм ашық суреттеулердің көп болуына иждаһат қылу керек. Қанша дегенімен адам суреттеулер бойынша ойлайды, сондықтан балаға бір затты ұқтырмақшы болсаң, жалаңаш айту қажет емес, бала пікірді суреттеудің өзінен шығарып алсын; 2) бала заттарды, көріністерді сындары бойынша топ-топқа бөліп үйренсін. Мысалы: дыбыстарды, өсімдіктерді, жануарларды т.б.; 3) көріністердің, олардың араларындағы байламды һәм олардың қатынасының себеп екенін тауып үйренсін. Бұл мысалдардан ереже, заң шығартқызып үйрету сияқты істермен болады». Яғни, оқытушының педагогикалық шығармашылық ізденісінің ең негізгі мақсаты – оқушының танымдық ойлау қабілетін дамыту және өзінің шығармашылық ізденісін оқушыларға сіңдіре білу.

«Танымдық қажеттілікпен» және оның маңызды саласы «танымдық ынта» түсінігі арқылы танымдық іс-әрекет ұғымы айқындала түседі.

Жоғары мектепте студенттердің танымдық қажеттілігінің объектісі сабақтардың мазмұнымен анықталады, себебі оларды игеру ілімнің негізгі белгілерінен тұрады. Сондықтан да, танымдық қажеттілік, ынта нәтижесінде танымдық іс-әрекетті меңгеру үрдісі. Оны жоспарлау мен ұйымдастыру және болашақ маманның кәсіби қажетті біліктілігінің қалыптасуына мүмкіндік беретін тұтас үрдіс болып табылады.

Танымдық іс-әрекеттің нәтижелі болуы танымдық ынтаға тікелей байланысты деп С.Смаилов есептейді. Ол: «Танымдық ынтаның өзіндік ерекшелігі бәрінен бұрын болмыстың тек сыртында қалмай, ішкі сырына терең үңілуді қажет деп білетін адам тенденциясында жатыр. Бұл орайда танымдылық ынтасы оқудың да бірқатар маңызды шарттарын талап етеді. Ол шарттардың негізі студенттердің білімге құштарлығын арттыратын ықыласында. Сондай ықылас бар жерде ой еңбегі қанша қиындықпен болса да, нәтижелі қуанышқа бөлейді, студент бір ғана емес, бірнеше оқу пәндерін терең зерттеп білуге үзбей ұмтылатын болады. Осылай, білім негізін дүниеге көзқарас тұрғысында үйренген жағдайда танымдылық ынтасы, ақыр соңында, тәрбиелік ықпалын арттырады, студенттің дүниеге ғылыми көзқарасын қалыптастыратын, өндірістің болашақ басқарушыларының өзіне сенімін арттырады», - деп көрсетті [7].

Студенттің ой-пікірі мен бастамасы, ұсынысы мен тапсырманы орындау шеберлігі, сөйлеу мәдениеті мен ой тұжырымы, пайымдаулары, талпыныстары мен ізденістері, қызығушылығы мен байқампаздығы, іскерлігі мен дағдысы, іске батыл, сеніммен кірісуінің жүзеге асуы, оқытушы мен студент арасындағы бірлескен қарым-қатынас маңызының ерекшелігін көрсетеді. Мұнда бағыт-бағдар беру, істің дұрыс-бұрыстығын анықтау педагог тарапынан болуы шарт. Бұл студенттің мінез-құлқында тұрақтылықты, өзін-өзі бағалауды, ерік әрекетінде батылдық пен табандылық, ұстамдылық пен сабырлықты, өзіне-өзі талап қоя білуде т.б. - танымдық ынтасын құптау мен сенімділікті танытуға үйретеді.

Р.С.Омарова зерттеулерінде студенттердің танымдық іс-әрекет құрылымы: танымдық қызығушылықтан, танымдық белсенділік, танымдық ізденімпаздық және шығармашылық әрекеттен тұрады деп жіктелген. Ол «Студент қоғам өмірінде маңызды кәсіптік қызметке дайындалып жатқандықтан, оның оқу-танымдық әрекеті болашақ кәсіби әрекетінің дидактикалық бейнесі болуы керек. Сондықтан студенттің іс-әрекеті кәсіби бағытталған, ал оның әлеуметтік және танымдық белсенділігі оның өмірлік жолын анықтаудағы ұмтылысы болып табылады», - деп жазады. Сонымен бірге, ол студенттердің іс-әрекет ерекшеліктеріне: өзіндік мақсаты мен нәтижесінің болуы (кәсіби даярлығы, кәсіптік білім, білік және дағдыны игеру, жеке қасиеттерінің дамуы); жоғары білімді маман ретіндегі жеке қасиеті; оқы нысанының ерекше сипаты (ғылыми білім, болашақ қызметі туралы ақпарат және т.б.); студент іс-әрекетінің жоспарлы жағдайда өтуі (бағдарлама, оқыту мерзімі); оқыту құралдарының болуы – кітаптар, зертханалық құрал-жабдықтар, болашақ кәсіптік еңбектегі модельдер, техникалық құралдар, т.б.; жоғары интеллектуалды жүктемелерді (емтихан, сынақ тапсыру, дипломдық жұмыс қорғау) жатқызады [8].

Зерттеу жұмысының нәтижесі

Жоғарыда көрсеткен ғылыми зерттеулерді талдап, саралау нәтижесінде студенттердің танымдық іс-әрекет ұғымына төмендегідей анықтама беруге болады.

Студенттердің танымдық іс-әрекеті – жеке тұлғаның танымдық қызығушылығы мен қажеттілігін, белсенділігі мен ізденімпаздығын көрсететін танымдық, еріктік, сезімталдық үрдістер мен мотивтері тұтастығы нәтижесінде студенттердің интеллектуалды, жеке қасиеттерін және кәсіби маңызды біліктілігін дамытатын, оқу материалдарының мазмұны мен көлемін меңгеруге бағытталған оқу іс-әрекеті.

Сонымен, оқу-танымдық әрекет – студенттердің негізгі іс-әрекеті болып есептелетін күрделі мәселе. Ол оқу міндеттерінің шешіліп, мақсаткерлік мотив, танымдық ақпаратты

қабылдаудан бастап, күрделі шығармашылық үрдістің қалыптасуымен аяқталатын түрлі сезімдік іс-әрекеттермен және т.б. сипатталады.

Танымдық іс-әрекетте белсенділік пен танымдылық, ізденімпаздылық диалектикалық тұрғыда өзара байланысты және оқу танымдық үрдісінде бірге деп тұжырым жасауға болады.

Қорытынды

Психология-педагогикалық зерттеулерде танымдық іс-әрекет төңірегіндегі тұжырымдар мен қорытындылар, сонымен қатар зерттеу нәтижелері болашақ мамандардың танымдық іс-әрекетіне деген қажеттіліктің интеллектуалды еріктілік, сезімділік сияқты бір-бірімен өзара байланысты ұғымдардың бірлігі студенттің танымдық ынтасын, ізденімпаздығын қалыптастырып, іс-әрекет бағытын анықтаушы белгі ретінде қарастыруды сипаттап берді. Танымдық іс-әрекетті тұрақты қажетсіну, ізденімпаздық және оны жоспарлап, ұйымдастыру нәтижесін көру студенттің танымдық қанағаттану сезімін тудырады. Мұндай нәтиже студентті жаңа танымдық әрекетке, белсенділік пен ізденіске, істі меңгеріп білуге, тәжірибе жинақтауға дағдыландырады.

Демек, зерттеулер танымдық іс-әрекет жеке адамның кәсіптік маңызды сапа жүйесінің дамуына әсер ететін күрделі үрдіс екендігін дәлелдейді.

Осы бағыттағы теориялық талдау танымдық іс-әрекет адамның дамуына ықпал ететін бірден-бір қажеттілік екенін анықтады.

Қорыта келе, болашақ мамандардың танымдық іс-әрекеттегі біліктіліктің сапалық деңгейі оның дербестігін анықтайды, бұл ақыл-ой дамуының жоғары деңгейіне және студенттің ой-танымдық дербестік арналарының даму ерекшеліктеріне тікелей байланыстылығын атап көрсетуге болады.

Әдебиеттер

1. Педагогическое наследие, сост.: В.М.Кларин и др., М.: Педагогика, 1987, 415 с.
2. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. Алматы, 1994, 285 с.
3. Құнанбаев А. Шығармаларының 2 томдық толық жинағы. Алматы, 1986, т.2., 196 б.
4. Құдайбердиев Ш. Үш анық. Алматы, 1987, 45 б.
5. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы, Алматы, 1990, 448 б.
6. Жұмабаев М. Педагогика, Алматы, 1992, 112 б.
7. Смаилов С.С. Оқу процесінде студенттердің танымдық ынтасын қалыптастыру. Жамбыл; 1994, 111 б.
8. Омарова Р.С. Жоғары оқу орындарында студенттердің танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру. Пед. ғыл. канд. дисс... Алматы, 2002, 166 б.

Г.К. Ордабаева, Г.М. Мадиярова

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

В данной статье уточнена сущность самостоятельной работы как специфического вида учебной деятельности и определена ее вариативность с учетом дидактических целей и задач вузовского обучения. Организация учебной деятельности осуществляется с учетом психолого-педагогических основ. Дидактическая модель овладения студентами разнообразием методов самостоятельной познавательной деятельности представляет собой комплекс педагогических условий построения учебного процесса, обеспечивающего проявление осознанной самостоятельности в учебной деятельности.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL BASIS FOR THE ORGANIZATION OF COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS

In this article, the essence of independent work as a specific type of learning activity has been specified and its variability, taking into account didactic goals and objectives of university training, has been determined. Organization of training activities is carried out taking into account the psychological and pedagogical foundations. Didactic model of students' mastering a variety of methods of independent cognitive activity is a complex of pedagogical conditions for constructing the learning process, providing a conscious manifestation of independence in learning activities.

УДК 37.012.6: 613.84

Шарапатов Т.С., Адизбаева Д.Ж.

Казахский национальный аграрный университет

ВРЕД ТАБАКА ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ

Аннотация

В данной статье написано о вреде курения для человека, а также какие болезни сопровождаются при зависимости табака и какому состоянию здоровья приводит этот популярный вид продукта нынешнего рынка.

Ключевые слова: табак, курения, дым, заболевания, рак.

Введение

Курение как таковое (если рассматривать в этом качестве вдыхание дыма от сгорающих растений) известно очень давно. Фрески в индийских храмах изображают святых подвижников, вдыхающих дым ароматических курений. Курительные трубки были найдены при раскопках захоронений знати в Египте, датируемых XXI-XVIII веками до нашей эры. Геродот, описывая быт и нравы скифов, писал, что они имеют привычку вдыхать дым сжигаемых растений. Как утверждал немецкий этнограф Гюго Обермейер, курение конопли при помощи трубок было известно древним германцам и галлам в I веке н.э. Об этом говорится и в древнекитайской литературе [1].

По странам и территориям мира, представляющим соответствующие сведения в ВОЗ, распространённость курения табака среди взрослого населения варьируется от 4 % в Ливии до 54 % в Науру. В первую десятку стран, в которых наиболее широко распространено курение табака, входят, помимо Науру, Гвинея, Намибия, Кения, Босния и Герцеговина, Монголия, Йемен, Сан-Томе и Принсипи, Турция, Румыния. Россия в этом ряду из 153 стран занимает 33-е место (37 % курящих среди взрослого населения). Однако, несмотря на то, что, например, США в этом ряду стоят на 98-м месте (24 %), потребление сигарет здесь в среднем на душу населения выше, чем во многих странах мира с более высокой распространённостью курения среди взрослого населения. Если в США ежедневно потребляется в среднем около 6 сигарет на душу населения (то есть включая детей и всех некурящих), то в России - менее 5. А наиболее высок уровень душевого потребления сигарет в Греции - почти 12 штук в день на человека.

По данным Всемирной организации здравоохранения, в мире в среднем каждые шесть секунд умирает один человек от заболеваний, связанных с курением табака, а